

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

У статті розглянуто сутність, особливості функціонування екологічної мережі й природно-заповідного фонду в Українських Карпатах та Закарпатській області, зокрема. Детально проаналізовано основні складові екологічної мережі України й Закарпатської області; розподіл загальної площі, у тому числі гірської системи та природно-заповідного фонду Українських Карпат, а також доцільність їх розширення в умовах транскордонного співробітництва.

Ключові слова: екологічна мережа, природно-заповідний фонд, регіони Українських Карпат, гірська система, транскордонне співробітництво.

І. Вступ. В Україні, зокрема в регіонах Українських Карпат була змінена не тільки структура ландшафтів, але й відбувалися деструкційні процеси, які супроводжувалися значними змінами різних екосистем. Навіть території, де ще не відбулися істотні ландшафтні зміни, також постраждали через порушення комплексу процесів кругообігу речовин. Під загрозою знаходяться не тільки види, типові для природних та напівприродних ландшафтів, але також і ті, які ще кілька десятиліть тому були притаманні традиційним сільськогосподарським ландшафтам. Подібні проблеми характерні для всієї Європи, а також для Америки, Азії, Африки, Австралії, що спонукає світове співтовариство активно шукати шляхи їх подолання. Найефективнішим засобом, що дає можливість вирішити ці проблеми, стало створення екологічної мережі, складовими якої є природно-заповідний фонд (ПЗФ).

Процес створення екомережі достатньо складний і тривалий, оскільки потребує поєднання й оптимізації багатьох елементів природної і соціальної сфер. В Україні сформована перша за роки її незалежності системна форма охорони природи, що має на меті відновлення природної територіальної і функціональної цілісності екосистем у поєднанні зі збалансованим їх використанням. Реалізація цього про-

екту становить особливі труднощі у зв'язку з високою щільністю населення, розораністю земель, розвинутою промисловістю, транспортом тощо [4, с. 253].

Поняття екологічної мережі ширше ніж поняття мережі заповідних територій. Ще до недавнього часу природоохоронні зусилля традиційно спрямовувалися на охорону ізольованих одна від одної ділянок природно-заповідного фонду, а також видів рослин і тварин. Багато територій із значними природними цінностями не охоплені жодними видами охорони, а заповідні ділянки часто занадто малі, щоб функціонувати без підтримки з боку сусідніх незаповідних територій. Через це, незважаючи на велику кількість заходів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища, Карпатські гірські екосистеми продовжують руйнуватися, втрачаються оселища тваринних і рослинних видів, багато видів знаходяться під загрозою зникнення. У зв'язку із цим, у системі екологічної мережі важлива роль належить природно-заповідному фонду, охороні як навколишнього природного середовища (НПС), так полонинських екосистем, зокрема їх розширеному відтворенню з метою збереження не тільки пралісів, гірських пасовищ і сіножатей, але й загалом флори і фауни притаманної заповідному фонду.

Теоретико-прикладним аспектам формування й розвитку екологічної мережі та природно-заповідного фонду присвячені наукові дослідження та публікації вітчизняних науковців – С. І. Бандури, В. М. Геєця, З. В. Герасимчука, В. А. Голяна, Б. М. Данилишина, В. К. Євдокименка, В. С. Кравціва, В. П. Мікловди, М. Д. Романюка, М. А. Хвесика, В. Т. Шлемка та ін. Однак проблеми взаємозв'язку екологічної мережі й природно-заповідного фонду, передусім державного значення, та їх розвитку в умовах поглиблення ринкових відносин розкрито недостатньо.

ІІ. Постановка завдання. Розвиток екологічної мережі та природно-заповідного фонду характеризується певними явищами та процесами. Вони потребують дослідження, виявлен-

ня зв'язків, законів та закономірностей як в екологічній, так і в економічній, а також у природоохоронній і соціальній сферах. Дослідження цієї проблеми має на меті виявлення чинників, що впливають на розвиток екологічної мережі та природно-заповідного фонду регіону; аналіз тенденцій цього процесу; визначення частки природно-заповідного фонду в екологічній мережі.

Наукові дослідження базуються на використанні методу статистичної обробки даних для визначення масштабів екологічної мережі й природно-заповідного фонду та їх функціонування, а також методу порівняльного економічного аналізу для розрахунку частки регіону в загальнонаціональній системі заповідних територій.

III. Результати. Створення та функціонування екологічної мережі, а також природно-заповідного фонду, здійснювалося після проголошення незалежності України, про що свідчать закони України „Про природно-заповідний фонд України” (1999) [3] та „Про екологічну мережу України” (2004) [2].

Охорона й використання природних ресурсів, екологічних мереж, у тому числі окремих територій природно-заповідного фонду, може бути успішним тільки за умови врахування еколого-економічних чинників. Такі вимоги особливо характерні для всіх структурних елементів екомережі, що охопила території природно-заповідного фонду, водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, землі лісового фонду, поєднані лісові смуги, землі оздоровчого, рекреаційного призначення та інші природні території й об'єкти.

У своїх дослідженнях ми розглядаємо екологічну мережу та природно-заповідний фонд як цілісну систему відтворення, збереження й охорони природних ресурсів і раціонального їх використання, а тому визначення синергічного ефекту має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Процеси синергії проявляються в багатофункціональній спрямованості екологічної мережі, включно з екологічними, соціальними, природоохоронними функціями такої системи, і виробничо-господарською діяльністю суб'єктів природокористування. Викладений нами підхід може бути використаний для визначення оптимальних параметрів різних функцій господарської діяльності в екологічній мережі особливо в природоохоронній сфері.

До цілісної системи екологічної мережі України й Закарпатської області, зокрема належать сіножаті, пасовища, ліси та інші лісовкриті площі, землі відкриті заболочені, без рослинного покриву, з незначним рослинним покривом, а також землі під водою (табл. 1).

Закарпатська область має розгалужену екологічну мережу, яка становить 77,1 % території регіону, аналогічний загальноукраїнський показник – 38,4 %. Найбільша частка припадає на ліси та інші лісовкриті площі, які станом на початок 2010 р. охоплювали 56,8 % земель регіону, а в Україні – 17,5 %. Сіножаті та пасовища займають 17,6 % території регіону, України – 13,1 %. Водночас у регіоні є незначна частка земель під водою 1,4 % в регіоні, а в Україні – 4,0 %. Аналогічна ситуація із відкритими й заболоченими землями. Регіон вигідно відрізняється від північних регіонів, та України в цілому відсутністю радіоактивно забруднених земель.

Таблиця 1

Екологічна мережа України та Закарпатської області

(на 1 січня 2010 р.)

Назва угідь	Україна		Закарпатська область	
	тис. га	частка від загальної площі країни, %	тис. га	частка від загальної площі регіону, %
Усього земель (територія)	60354.8	100.0	1275.2	100.0
<i>в т.ч. землі екомережі:</i>				
сіножаті	2409.8	4.0	94.8	7.4
пасовища	5489.7	9.1	130.6	10.2
Ліси та інші лісовкриті площі, всього	10591.9	17.5	724.1	56.8
радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві	136.0	0.2	-	-
відкриті заболочені землі	979.4	1.6	0.8	0.1
відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1180.8	2.0	15.0	1.2
землі під водою, всього	2423.2	4.0	18.3	1.4
Разом земель екологічної мережі	23210.8	38.4	983.6	77.1

Частину Східних Карпат, розташовану на території України, прийнято називати Українські Карпати. Довжина їх становить 270 км, ширина – 70-100 км, а загальна площа з тісно прилеглими територіями – понад 37 тис. км², або 20 % від загальної Карпатської гірської системи. Вони охоплюють усю територію Закарпатської області, 37,5 % – Івано-Франківської, 18,6 % – Львівської та 15,8 % – Чернівецької [1, с. 14].

Розподіл загальної площі Українських Карпат, в тому числі гірської системи та природно-заповідного фонду (ПЗФ) регіонів станом на 1 січня 2010 р. відображено в табл. 2.

інших вигідно вирізняється Закарпатська область, на території якої зосереджено понад 46 % ПЗФ аналізованого регіону.

Проведене дослідження свідчить, що чим більші розміри екомережі в загальній території регіону, тим значніші площі природно-заповідного фонду. Науковий і практичний інтерес являють співвідношення між орними землями та екологічною мережею. Чим менша площа орних земель у регіоні, тим більша площа екологічної мережі та природно-заповідного фонду, про що, зокрема свідчать дані дослідження Українських Карпат. З метою збереження біорізноманіття, а також рослинного й тваринно-

Таблиця 2

Площа Українських Карпат, в т. ч. гірської системи та природно-заповідного фонду

(станом на 01.01.2010 р.)

Регіон	Всього земель, тис. га	Частка гірської Карпатської систем		Площа земель ПЗФ, тис. км ²	% території	
		тис. га	%		всієї	в т. ч. гірської
Закарпатська область	1275,3	1275,3	100,0	133,5	10,5	10,5
Івано-Франківська область	1392,7	522,3	37,5	102,8	7,6	19,7
Львівська область	2183,1	406,1	18,6	44,5	2,0	11,0
Чернівецька область	809,6	127,9	15,8	11,2	1,4	8,6
Разом:	5660,7	1331,6	23,5	292,0	5,2	12,5
Закарпаття, %	22,5	54,7	x	45,7	x	x

Розраховано за джерелом: [5, с. 342, 343].

На територію Карпатської гірської системи припадає 23,5 % всієї площі аналізованих областей (1,3 із 5,7 млн. га), а в Закарпатській області всі 100 %. Найбільша площа земель природно-заповідного фонду на території Українських Карпат припадає на Закарпатську та Івано-Франківську область (відповідно 133,5 та 102,8 тис. га). Зазначена площа земель ПЗФ Закарпаття в загальній площі Українських Карпат становить 45,7 % (133,5 із 292,0 тис. га). Площа ПЗФ до всієї території Українських Карпат становить 5,2 %, в тому числі до гірської – 12,5 %, а в Закарпатті в обох випадках відповідно 10,5 %. Отже, Закарпатська область має порівняльні переваги у наявності площ земель природно-заповідного фонду серед усіх регіонів Українських Карпат.

IV. Висновки. В системі екологічної мережі важлива роль належить територіям природно-заповідного фонду, які підлягають особливій охороні. Дослідження свідчать, що для всіх областей, що знаходяться на території Українських Карпат, характерне розширене відтворення природно-заповідного фонду. З поміж

го світу, доцільно й надалі розширювати територію та кількість об'єктів природно-заповідного фонду. Оскільки Закарпатська область межує із чотирма суміжними країнами, які належать до Карпатської гірської системи, в умовах прикордонної співпраці доцільно об'єднати екомережу, а в її складі – й природно-заповідний фонд, із метою охорони, збереження та відтворення біорізноманіття регіону.

1. Алексин М. І. Перспективи розвитку лукопасовищного господарства // М. І. Алексин, С. В. Колесников, О. Ф. Мазур. – Лукопасовищне господарство в Карпатах. – Ужгород : Карпати, 1986. – 232 с.

2. Закон України „Про екологічну мережу України” // Відомості Верховної Ради України. – 2004, № 45. С. 1841, стаття 502.

3. Закон України „Про природно-заповідний фонд України” // Додаток до щотижневика „Відомості Верховної Ради України”. Сер. „Закони України”. – Київ : Парламентське видавництво, 1999. – 44 с.

4. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Нічлава. 2006. – 704 с.

5. Регіони України 2010 : Стат. зб. / за ред. О. Г. Осулєнка. – Ч. I. – Київ, 2010. – 367 с.

6. Статистичний щорічник України за 2009 рік: – К. Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 566 с.

7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009. - Ужгород, Головне управління статистики у Закарпатській області, 2010. – 543 с.

The article reviews the nature, characteristics and functioning of ecological networks and the creation of protected areas in regions of the Ukrainian

Carpathians, and region, in particular. Detailed analysis of main components of ecological network in Ukraine and Transcarpathia; distribution of the total area, including the mountain and protected areas of regions of the Ukrainian Carpathians, and the expediency of their expansion in cross-border cooperation.

УДК 364.22:330.111.66

Хома В. Б.

МАРГІНАЛЬНІ ВЕРСТВИ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

У статті відображено соціально-економічний стан маргінальних верств населення, висвітлено результати соціологічного дослідження даної маргінальної групи. Дані соціологічного обстеження дають змогу висвітлити рівень та спосіб життя жебраків в Івано-Франківській області.

Ключові слова: маргінали, маргіналізація, жебракування, маргінальна поведінка, фактори маргіналізації, соціальна колізія.

I. Вступ. Проблема виходу з маргінальних верств набула в Україні особливої гостроти і специфіки. Пояснюється це тим, що в процесі суспільної трансформації сформувався помітний прошарок людей, яких можна віднести до маргіналів і, які формуються з абсолютно різних за соціальним походженням, освітою, професійною підготовкою і віком груп населення. Їх маргінальність обумовлена тим, що вони позбавлені елементарних матеріальних і духовних благ, хоча основній частині їх притаманні висока професійна підготовка, освіченість, розвинена система потреб, значні соціальні очікування. Маргіналами вони стали в силу суспільної незахищеності їх діяльнісних можливостей в умовах формування нового суспільного розподілу праці.

II. Постановка завдання. На сьогодні маргіналізація є однією з глобальних проблем людства, вона існує на всіх континентах планети і залишається невирішеною, незважаючи на досягнення науково-технічного та соціального прогресу. В сучасних суспільствах, що трансформуються, набуло широкої актуальності визначення маргіналів, не лише з теоретичного

погляду, а й з огляду на потребу уточнення та співвідношення його з реаліями сьогодення та з погляду на поширення деструктивних проявів в середовищі маргінальних груп та потреби конструктивної адаптації соціальних спільнот, що перебувають на перефронтних чи проміжних позиціях у соціальній структурі суспільства.

Перехідне українське суспільство характеризується динамічністю, не сформованістю соціальної структури, яка відрізняється від структури розвинених суспільств. Інтенсивні зміни вплинули на ціннісно-нормативну сферу, внутрішній світ особистості. В оцінках науковців та політиків сучасне українське суспільство не рідко заслуговує на епітет «маргінальне».

III. Результати. Криза економічних та суспільних відносин у державі тісно пов'язана з таким антисоціальним явищем як жебрацтво. Проблема росту жебракування в Україні у перехідний період до ринкових відносин є надзвичайно актуальною. Жебракування – це стан при якому ведення нормального способу життя стає неможливим або скрутним через відсутність матеріальних засобів і коштів, власності, навичок трудової діяльності, а соціальне функціонування забезпечується певною мірою збором милостині. Основними завданнями вирішення проблеми жебрацтва можна виділити такі, як підвищення рівня життя населення, ефективності функціонування системи захисту.

Одна з соціальних категорій маргіналів, як жебраки були і є в усіх державах – це породження дестабілізації економічного розвитку, коли найбільш продуктивні сили суспільства